

Dohromady, nebo každý zvlášť? Hospodaření s příjmy manželských a nesezdaných párů*

JANA CHALOUPKOVÁ**

Sociologický ústav AV ČR, Praha

Joint or Separate Income Management among Married and Cohabiting Couples

Abstract: This article examines whether there are any differences in the way in which married couples and unmarried cohabiting couples manage their incomes. Using data from the ISSP 1994 and the ISSP 2002 the author attempts to answer the question of whether over the course of the 1990s in the Czech Republic the character of unmarried cohabitation changed, and whether the economic arrangements of unmarried couples with children resemble those of married couples. Crosstabulation indicates that unmarried couples manage their respective incomes separately more often than married couples do. However, if we take into account the different socio-demographic and socio-economic structures of these couples, the differences in income management connected with marital status vanish. The results of a logistic regression show that separate financial management occurs more often among childless couples, people less satisfied with their family life, and those who have experienced the break-up of a partnership before. In the case where an unmarried couple is raising children, the household income arrangement of the partners is similar to that of married couples.

Keywords: family income organisation, cohabitation, marriage, money management, ISSP.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2006, Vol. 42, No. 5: 971–986

1. Úvod

Jednou z výrazných charakteristik změn demografického chování, ke kterým dochází v České republice od devadesátých let 20. století a v zemích západní Evropy a v dalších vyspělých zemích od druhé poloviny 20. století, je rozšíření nesezdaných soužití. Rozmach nesezdaných soužití je úzce spojen na jedné straně s poklesem sňatečnosti a zvyšováním věku při vstupu do manželství a založení rodiny, a na druhé straně souvisí s vysokou rozvodovostí v současných společnostech. Manželství

* Tato stať vznikla za podpory projektu cíleného výzkumu Akademie věd České republiky „Sociální a ekonomické charakteristiky mimomanželské plodnosti“, č. 1QS 700280552.

** Veškerou korespondenci zasílejte na adresu: Mgr. Jana Chaloupková, Sociologický ústav AV ČR, Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: jana.chaloupkova@soc.cas.cz.

již nepředstavuje jedinou společensky akceptovanou formu partnerského soužití a ztrácí se rovněž i spojitost mezi manželstvím a reprodukcí. Nesezdaná soužití se stávají běžnou součástí životních či rodinných drah – ať již jako krátkodobé soužití partnerů, předmanželské soužití na „zkoušku“ nebo jako dlouhodobé soužití vzhledem k manželství alternativní. Stoupající počet dětí narozených mimo rodinu a vysoká rozvodovost rodin s dětmi svědčí o tom, že nesezdaná soužití představují ve vzrůstající míře prostředí, ve kterém jsou vychovány děti. Tyto změny vyvolávají otázku, zda a jak se liší charakter nesezdaných soužití a manželství.

2. Rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím

Sociologická a demografická literatura se při srovnávání rozdílů mezi nesezdaným soužitím a manželstvím zaměřuje na dva vzájemně související okruhy otázek: 1) jací lidé vstupují do manželství a jací do nesezdaného soužití (popř. kdo uzavírá přímý sňatek a kdo žije nejdříve v nesezdaném soužití); 2) jak se liší charakter těchto forem partnerského soužití [Hamplová 2002].

I když je nesezdané soužití obvykle chápáno ve vztahu k manželství (jako manželství „na zkoušku“ nebo jako alternativa manželství), někteří autoři upozorňují na to, že nesezdané soužití má v řadě aspektů blíže spíše k svobodnému stavu. Rindfuss a VandenHeuvel argumentují, že je třeba srovnávat lidi žijící nesezdaně se svobodnými. Ze zjištění jejich studie vyplývá, že z hlediska ekonomického statusu i z hlediska reprodukčních plánů se mladí lidé žijící nesezdaně podobají spíše svobodným než svým vdaným a ženatým vrstevnicím a vrstevníkům. Jsou méně ekonomicky zajištěni a jsou více odkázáni na ekonomickou podporu původní rodiny [Rindfuss, VandenHeuvel 1990]. Rovněž podle Manning a Lichter mají rodiče žijící nesezdaně blíže spíše k svobodným rodičům než k těm, kteří uzavřeli manželství [Manning, Lichter 1999]. Nesezdané páry s dětmi mají ve srovnání s rodinami se zdaných párů nižší rodinný příjem, nižší vzdělání a muž má větší pravděpodobnost být nezaměstnaný nebo pracovat v méně kvalifikovaných profesích [Manning, Lichter 1999; Kiernan 1996].

Řada studií dokumentuje, že se nesezdaná soužití a manželství liší i v dalších ohledech. Lidé žijící v nesezdaných soužitích zastávají méně tradiční postoje k rodině, jsou tolerantnější k rozvodu [Clarkberg et al. 1995] a přikládají větší význam osobní nezávislosti [Thomson, Colella 1992]. Nesezdané páry mají méně tradiční rozdělení domácí práce [South, Spitze 1994; Gupta 1996; Baxter 2005] a ve srovnání s manželskými páry tráví méně volného času společně a mají méně společných přátel než manželské dvojice [Kalmijn, Bernasco 2001].

Nesezdané svazky, včetně nesezdaných svazků s dětmi, jsou mnohem méně stabilní než manželství [Popenoe 1987; LeBourdais 2003]. Vyšší rozvodovost mají i páry, které uzavřely sňatek po předchozím nesezdaném soužití, ve srovnání páry, které vstoupily do manželství přímo [Bumpass 1990; Lillard, Brien, Waite 1995].

Další studie ukazují, že existují rozdíly ve složení manželských a nesezdaných

párů. Nesezdané páry se vyznačují vyšší vzdělaností homogamií než manželské páry a častěji zde má žena vyšší vzdělání než její partner. Naproti tomu manželské páry jsou si podobnější z hlediska věku a náboženství [Shoen, Weinick 1993; Blackwell, Lichter 2004]. Podle amerických autorek Julie Brines a Kary Joyner [Brines, Joyner 1999] je koheze nesezdaných a manželských svazků založena na odlišných principech. Brines a Joyner vycházejí z ekonomické a sociální teorie směny [Becker 1993], která pohlíží na rodinu (domácnost) jako na ekonomickou jednotku usilující o společnou maximalizaci užitku. Podobně jako Talcott Parsons [Parsons, Bales 2002] Becker zdůrazňuje výhodnost specializace rolí, která zajišťuje stabilitu partnerského vztahu a zabraňuje tomu, aby si partneři vzájemně konkurovali. Koheze manželských párů je zajišťována principem komplementárnosti (specializace). Nesezdaná soužití jsou spojena s větší nejistotou ohledně budoucnosti a s nižšími vzájemnými závazky. Společné investice (včetně investic do specializovaného lidského kapitálu) proto s sebou nesou vyšší rizika. Neformální svazky navíc postrádají právní ochranu společných investic v případě rozpadu partnerského vztahu. Soudržnost nesezdaných svazků je proto podle Brines a Joyner namísto komplementárnosti rolí založena na egalitárním individualismu a přispívají k ní vyrovnané ekonomické role [Brines, Joyner 1999].

V této stati se zaměřím na otázku, zda nakládají s příjmy jinak partneři, kteří žijí v nesezdaném svazku, a ti, kteří uzavřeli manželství. Přestože každá domácnost je mimo jiné ekonomickou jednotkou a společné soužití partnerů zahrnuje jistou míru společného hospodaření s příjmy, předchozí výzkumy naznačují, že nesezdaná soužití jsou charakteristická nižší mírou finanční solidarity mezi partnery než manželské svazky. Nesezdané páry méně často hospodaří s penězi společně [Heimdal, Housseknecht 2003; Kenney 2004] a méně často vlastní společně majetek než manželské páry [Rindfuss, VandenHeuvel 1990]. Rovněž Oropesa et al. [2003] došli k závěru, že rozdíly v hospodaření mezi nesezdanými a manželskými portorikánskými páry zůstávají i při kontrole délky soužití partnerů a počtu dětí v rodině. To, zda se v různých rodinných uspořádáních liší ekonomické vztahy, a především to, do jaké míry jsou v různých rodinných uspořádáních sdíleny finanční zdroje, je důležitou otázkou i z hlediska sociální politiky, která často, ať již implicitně nebo explicitně, předpokládá, že členové rodiny dávají své příjmy dohromady a rozdělují je tak, aby sdíleli stejnou životní úroveň [Kenney 2004]. Míra sdílení příjmů v rodině a způsob hospodaření s nimi se může v různých typech rodin lišit, přičemž různé způsoby organizace příjmů mohou mít rozdílné dopady na jednotlivé členy rodiny [Pahl 1995].

Podle amerického sociologa Andrewa Cherlina představují nesezdaná soužití, podobně jako například rekonstruované rodiny, neúplnou instituci. Role nesezdaných partnerů jsou na rozdíl od rolí manželů méně svázané sociálními normami, což poskytuje více prostoru pro vyjednávání o jejich obsahu. Tradiční rozdělení rolí v rodině, kdy muž je živitelem rodiny a žena má hlavní odpovědnost za péči o děti a domácnost, stojí na předpokladu vzájemné ekonomické závislosti a finanční solidarity partnerů. Přestože i manželství samo se v současné společnosti deinstitutionalizuje a rozvolňuje se jasně vymezená dělba rodinných rolí, je možné očekávat,

že v nesezdaných soužitích se tyto tendence budou projevovat mnohem výrazněji [Cherlin 2004]. Vzhledem k nižší normativní i právní institucionalizaci a větší nestabilitě nesezdaných svazků představuje společné hospodaření vyšší rizika než v manželství.

Popularita nesezdaných soužití se v různých zemích liší a v souvislosti s tím se může lišit i charakter nesezdaných soužití. Význam nesezdaného soužití stejně jako význam manželství prochází v posledních desetiletích změnami [Smock 2000; Manting 1996; Kiernan 2002]. Je proto možné, že se spolu s tím, jak se stávají nesezdaná soužití rozšířenějšími, a že se do nich ve vzrůstající míře rodí děti, mnohé rozdíly mezi nesezdanými a sezdanými svazky vytrácejí. Podle Kathleen Kiernan můžeme v procesu rozšiřování nesezdaných soužití rozlišit čtyři etapy. Nejdříve představovala nesezdaná soužití pouze okrajový fenomén a týkala se jen specifických sociálních skupin. V druhé fázi se nesezdaná soužití stávají běžnou formou partnerského soužití předcházející vstupu do manželství. Ve třetí fázi jsou nesezdaná soužití akceptována jako alternativa manželství, aby se posléze ve čtvrté fázi nesezdaná soužití zcela přiblížila manželství. Skandinávské země, kde jsou nesezdaná soužití nejrozšířenější, se podle Kiernan blíží do čtvrté fáze, zatímco země jižní Evropy, kde se setkáváme s poměrně nízkou oblibou nesezdaných soužití, se nacházejí v prvním stadiu [Kiernan 2004; Kiernan 2002 cit. dle Cherlin 2004]. Studie srovnávající hospodaření s příjmy sezdáných a nesezdaných párů ve Švédsku a Spojených státech amerických, ale nepotvrdila hypotézu, že by se ve Švédsku ztrácely rozdíly mezi ekonomickým uspořádáním sezdáných a nesezdaných párů. Z jejích závěrů vyplývá, že v obou sledovaných zemích partneři žijící bez oddacího listu hospodaří častěji odděleně [Heimdal, Houseknecht 2003].

2.1 Situace v České republice

Nesezdané soužití snoubenců před svatbou bylo v České republice poměrně běžnou součástí počátku rodinné dráhy již v 80. letech 20. století, tedy v době relativně nízkého věku při prvním sňatku a vysoké sňatečnosti. Podle zjištění výzkumu snoubenců v Brně z roku 1991 žily téměř dvě pětiny snoubenců před uzavřením prvního sňatku ve společné domácnosti. V případě opakovaného manželství společně bydlely před svatbou téměř tři čtvrtiny snoubenců [Možný, Rabušic 1992]. Zatímco v roce 1991 zůstávalo v České republice ve věku 25–29 let svobodných jen 28 % mužů a 11 % žen, v roce 2001 podle dat ze sčítání lidu neuzavřela první manželství do svých třicátých narozenin již více než polovina mužů (55 %) a třetina žen (32 %) [Chaloupková, Šalamounová 2004]. Odpověď na otázku, nakolik se nárůst počtu mladých svobodných lidí projevuje v rozšiřování nesezdaných soužití, je poměrně obtížné. Podle sčítání lidu se mezi lety 1991 a 2001 podíl mladých lidí ve věku 25–29 let žijících v nesezdaném soužití zvýšil ze 2 % na 4 % v případě mužů a 5 % u žen [Chaloupková, Šalamounová 2004]. K těmto údajům je ale nutné přistupovat s opatrností. Ve sčítání lidu jsou jako nesezdané páry (nebo jako tzv. faktická manželství) zaznamenáni jen ti, kteří se v bytovém listu označili jako druh nebo družka

ve vztahu k hlavě domácnosti (uživateli bytu) a kteří mají společné trvalé bydliště. Nejsou tak zachyceny páry, které žijí spolu, ale jeden nebo oba z partnerů mají hlášen trvalý pobyt jinde, což může být právě častý případ mladých svobodných nesezdaných partnerů. Navíc vzhledem k tomu, že se v bytovém listu zjišťuje pouze vztah osob přítomných v domácnosti k uživateli bytu (hlavě domácnosti), nemusí být jako nesezdané páry sečteny ani ty páry, kteří žijí v domácnosti s dalšími osobami (např. s rodiči, spolubydlícími apod.). K podhodnocení údajů může rovněž přispívat i neochota mnohých nesezdaných párů deklarovat se jako druh a družka. Je proto pravděpodobné, že nesezdaná soužití jsou ve sčítání lidu silně podhodnocena a lze předpokládat, že toto podhodnocení je nerovnoměrné a patrně nejvýraznější v mladších věkových skupinách. Statistiky ze sčítání lidu nicméně naznačují, že v průběhu let 1991–2001 roste počet nezdaných soužití a mění se jejich struktura. Největší posun je dokumentován ve zvýšení zastoupení svazků mladých svobodných osob, které tvoří v roce 2001 čtvrtinu faktických manželství (oproti 10 % v roce 1991) [Český statistický úřad 2001].

Závěry výzkumu zaměřujícího se na hodnotové orientace mladých lidí ukazují, že většina mladých svobodných lidí upřednostňuje nesezdané soužití „na zkoušku“ před tím, než uzavrou manželství (68 %). Přímé manželství preferuje jen pětina a celoživotní nesezdané soužití jen méně než desetina z nich [Fialová et al. 2000]. Zjištění výběrových šetření rovněž potvrzují, že většina mladých lidí, kteří žijí v nesezdaném soužití, plánuje, že v budoucnu uzavře manželství [Fialová et al. 2000; Pallonciová 2002: 34]. Postoje k nesezdanému soužití se v průběhu devadesátých let sociálně diferencují a souhlas s tím, že je manželství zastaralá instituce, roste zejména mezi nižšími sociálními skupinami [Černá 2005]. Výrazný nárůst počtu dětí narozených mimo manželství v posledním desetiletí může naznačovat, že nesezdaná soužití již nejsou jen manželstvími „na zkoušku“, ale že přebírají některé funkce manželství.

Zdá se však, že v České republice představují manželství a nesezdaná soužití rozdílný typ svazků [Hamplová 2002, 2006]. Ze studie, která se zaměřovala na srovnání životní spokojenosti podle rodinného stavu v jednadvaceti evropských zemích, vyplývá, že v České republice (ale např. i v Itálii, Polsku či ve Španělsku) jsou z hlediska životní spokojenosti lidé žijící v neformálních svazcích podobní lidem, kteří nežijí s partnerem, kteří obecně deklarují nižší životní spokojenost než ženatí a vdané. Naproti tomu v řadě států západní Evropy jsou lidé žijící v nesezdaném soužití spokojeni se životem stejně (nebo spíše) jako ti, kteří uzavřeli sňatek [Hamplová 2006]. Analýzy českých dat dále ukázaly, že se v nesezdaných svazcích setkáme častěji s páry, kde žena přispívá do domácnosti vyšším příjmem než její partner, než mezi manželi. Nesezdané páry se ve srovnání s manželskými páry vyznačují egalitárnějším rozdělením domácí práce a větší participací mužů na práci v domácnosti [Hamplová 2002].

3. Hospodaření s příjmy – zjištění předchozích výzkumů

Dřívější výzkumy zaměřující se na ekonomické vztahy mezi manželi ukázaly, že mezi faktory, které přispívají k tomu, že partneři hospodaří společně, patří očekávání týkající se stability partnerského vztahu, a to, zda má pár děti [Treas 1993]. Děti představují společné investice a posilují finanční solidaritu mezi partnery. Některé studie srovnávající hospodaření párů podle rodinného stavu však nekontrolovaly ani přítomnost dětí v rodině, ani délku soužití partnerů [Heimdal, Houseknecht 2003]. Je možné předpokládat, že páry, které mají děti, budou bez ohledu na to, zda jsou nebo nejsou sezdáni, hospodařit společně – tj. že se vzorce ekonomického hospodaření v nesezdaných soužitích s dětmi přibližují vzorcům hospodaření manželských párů. Rovněž lze očekávat, že páry, které spolu žijí kratší dobu, budou ke společnému hospodaření zdrženlivější.

Zkušenost s rozvodem snižuje očekávání stability současného vztahu, a tudíž zvyšuje pravděpodobnost, že partneři budou hospodařit odděleně [Treas 1993; Heimdal, Houseknecht 2003]. Stejný efekt může mít ale i zkušenost s rozpadem předchozího nesezdaného soužití.

Studie, které se zaměřovaly na hospodaření s příjmy manželských párů, ukazují, že větší tendenci hospodařit odděleně mají páry, kde oba partneři pracují, a pokud mají přibližně stejný příjem [Pahl 1989 cit. dle Heimdal, Houseknecht 2003]. Heimdal a Houseknecht dokládají, že ve Spojených státech mají větší šanci hospodařit společně páry, pokud je zaměstnán jen muž, než když jsou zaměstnáni oba partneři. Pokud pracuje jen žena, charakter nakládání s finančními zdroji v domácnosti se neodlišuje od párů, kde oba partneři pracují. Ve Švédsku, kde pracuje vyšší podíl žen na částečný úvazek, souvislost vzorce hospodaření s příjmy a zaměstnaneckého statusu partnerů nebyla nalezena [Heimdal, Houseknecht 2003]. Z předchozích zjištění dále vyplývá, že s vyšším celkovým příjmem domácnosti roste pravděpodobnost oddělených účtů [Treas 1993].

4. Hospodaření s příjmy sezdaných a nesezdaných párů v České republice – základní statistiky

Liší se v České republice vzorce hospodaření partnerů podle rodinného stavu? Problematika hospodaření s příjmy byla vedle jiného předmětem zájmu výzkumného šetření ISSP Rodina a gender role, které proběhlo v roce 1994 a 2002.¹ Respondenti, kteří uvedli, že žijí ve společné domácnosti s partnerem (partnerkou), byli v rám-

¹ ISSP (International Social Survey Programme) je dlouhodobý mezinárodní výzkumný projekt zaměřený zejména na výzkum postojů. Garantem výzkumného šetření v České republice byl Sociologický ústav AV ČR, sběr dat zajišťovala v roce 2002 agentura SC&C a v roce 1994 agentura Universitas. Cílovou populací je populace České republiky starší 18 let. Výběr respondentů byl proveden metodou stratifikovaného pravděpodobnostního výběru. Data z roku 2002 jsou dle doporučení vážena celkovou váhou, která je složena z postratifikační

Tabulka 1. Hospodaření s příjmy (sloupcová procenta)

	nesezdané soužití	manželé	nesezdané soužití	manželé
	1994		2002	
s penězi hospodaří žena	4,1	13,7	6,0	13,5
s penězi hospodaří muž	2,0	5,8	6,0	6,7
peníze dávají dohromady a každý si bere, kolik potřebuje	28,6	59,5	49,4	56,5
část peněz dávají dohromady a část si každý ponechá	46,9	19,2	31,3	20,8
každý si ponechá své peníze	18,4	1,8	7,2	2,6
Celkem hospodaří společně	34,7	79,0	61,4	76,7
Celkem hospodaří odděleně	65,3	21,0	38,5	23,4
Celkem N (= 100 %)	49	738	83	689

Poznámka: 2002: $\chi^2 = 12,8$; 4 stupně volnosti, sign. 0,012; 1994: $\chi^2 = 74,3$; 4 stupně volnosti, sign. 0,000.

Zdroj: ISSP 2002, 1994.

ci tohoto výzkumného šetření dotázání, jak nakládají s příjmy.² Na výběr měli následující odpovědi: 1) Se všemi penězi hospodařím já a partnerovi/partnerce dávám jeho/její díl; 2) Se všemi penězi hospodaří partner/partnerka a dává mi můj díl; 3) Všechny peníze dáváme dohromady a každý si bere tolik, kolik potřebuje; 4) Část peněz dáváme dohromady a část si každý ponechá; 5) Každý si ponechá své peníze.³ Odpovědi „se všemi penězi hospodařím já“ a „se všemi penězi hospodaří partner/partnerka“ byly překódovány podle pohlaví respondenta na „se všemi penězi hospodaří žena (resp. muž)“. Nebyly zjištěny rozdíly v odpovědích mužů a žen.

Třídění druhého stupně naznačuje (tabulka 1), že existují statisticky významné rozdíly mezi hospodařením s příjmy nesezdaných a manželských párů. Partneri žijící nesezdaně si častěji než manželské páry ponechávají alespoň část svých příjmů mimo „společnou kasu“. Otázkou, na kterou se zde budu dále zaměřovat, je, zda

a designové váhy. Datový soubor z roku 2002 obsahuje údaje o 1289 respondentech, v roce 1994 bylo dotázáno 1024 respondentů.

² Otázka zněla: „Jak Vy a Váš partner / Vaše partnerka nakládáte s příjmem, který jeden z Vás nebo oba máte? Vyberte prosím tu odpověď, která se nejvíce blíží Vaší situaci.“

³ Nabídka odpovědí neobsahovala kategorii „nevím, nedokážu posoudit“. V roce 2002 na otázku, jak hospodaří s partnerem (partnerkou), neodpovědělo 77 respondentů (tj. 9,1 % z těch, kteří žijí v partnerském svazku), v roce 1994 neodpověděli jen 3 respondenti, kteří žili v partnerském svazku (0,4 %). Zatímco v roce 1994 nebyl mezi lidmi, kteří neodpověděli na tuto otázku, statisticky významný rozdíl podle rodinného stavu, v šetření z roku 2002 byl mezi neochotnými odpovědět výrazně vyšší podíl lidí, kteří žijí v nesezdaném soužití.

Tabulka 2: Struktura nesezdaných a sezdaných párů 1994 a 2002 (sloupcová procenta)

		nesezdané manželé soužití		nesezdané manželé soužití	
		1994		2002	
Forma partners. soužití*	N	5,7 66	64,2 743	8,0 107	55,1 741
Děti	žádné děti do 17 let	72,7	47,9	71,2	57,6
	1 dítě	21,2	24,4	19,2	20,5
	2 a více dětí	6,1	27,7	9,6	21,9
	N (100 %)	66	743	104	722
Věk	18–25	46,2	9,2	22,4	2,6
	26–33	13,5	17,7	21,5	14,1
	34–41	17,3	21,6	14,0	17,6
	42–49	17,3	18,7	11,2	21,6
	50–57	3,8	16,0	16,8	14,4
	58+	1,9	16,8	14,0	29,7
	N (100 %)	52	742	107	737

Poznámka: * Dopočet do 100 % tvoří ti, kteří v době šetření nežili ve společné domácnosti s partnerem (partnerkou).

Zdroj: ISSP 2002, ISSP 1994.

je možné tyto rozdíly vysvětlit rozdílnou strukturou sezdaných a nesezdaných párů, nebo zda je lze připsat formě partnerského soužití samotné.

Srovnání dat z roku 1994 a 2002 ukazuje, že podíl nesezdaných párů, které mají zcela oddělené účty, výrazně poklesl. Tato skutečnost může naznačovat, že se v průběhu devadesátých let mění vzorce hospodaření nesezdaných párů a že se jejich hospodaření přibližuje manželským dvojicím. Mezi manželskými páry má ve srovnání s nesezdanými páry rozhodování o nakládání s finančními prostředky častěji na starosti žena. To odpovídá tomu, že vzhledem k tradičnějšímu rozdělení práce v domácnosti manželských párů vdané ženy přibírají k odpovědnosti za péči o domácnost i odpovědnost za organizaci financí.

Důvodem změn vzorců hospodaření nesezdaných párů, které ukazuje tabulka 1, může být měnící se struktura nesezdaných párů. Tabulka 2 srovnává rozložení sezdaných a nesezdaných párů podle věku a přítomnosti dětí v rodině v roce 1994 a 2002. Zatímco podle výběrového šetření ISSP 1994 žilo v nesezdaném soužití 5,7 % respondentů, v roce 2002 se jejich podíl zvýšil na 8 %. Snižování podílu lidí žijících v manželství napovídá, že se zvyšuje podíl lidí, kteří nežijí s partnerem (partnerkou). Tabulka 2 dále dokládá, že v důsledku odkládání vstupu do manželství klesá podíl ženatých a vdaných v mladších věkových kategoriích. Věková struktura párů

žijících nesezdaně se z hlediska sledovaných věkových skupin vyrovnává, a oproti polovině devadesátých let se mezi nesezdaně žijícími zvyšuje zastoupení lidí starších padesáti let. Téměř ve třetině nesezdaných soužití jsou vychovávány děti do 17 let. Nemusí se jednat pouze o děti svobodných matek, ale i o děti, jejichž rodiče se rozvedli a nyní žijí v novém partnerském svazku. Mírně se přitom zvyšuje podíl nesezdaných soužití se dvěma nebo více dětmi.

Možnost srovnání vývoje v čase komplikuje skutečnost, že nemáme k dispozici údaje o socioekonomické struktuře partnerských dvojic z obou sledovaných výzkumů. Data z roku 1994 obsahují údaje o srovnání příjmů a zaměstnaneckém statusu partnera pouze v případě manželských dvojic. Socioekonomické složení nesezdaných dvojic neznáme. Podrobnější analýzy zkoumající, jaké charakteristiky přispívají k tomu, že partneři hospodaří odděleně, bylo proto možné provést pouze na datech z roku 2002. V rámci českého výzkumného šetření ISSP v roce 2002 byl mezinárodní modul doplněn o otázky týkající se partnerské historie a dotazem na rok, kdy spolu partneři začali žít. Český datový soubor ISSP 2002 tudíž obsahuje informace o délce partnerského soužití a o tom, zda respondenti dříve žili ve společné domácnosti, ať již sezdaně či nesezdaně, s jiným partnerem (partnerkou). Informace o předchozích zkušenostech s partnerským soužitím máme však k dispozici jen od jednoho z partnerů.

Cílem další analýzy bylo zjistit, zda i při kontrole socioekonomických a demografických charakteristik zůstanou rozdíly v hospodaření s příjmy mezi nesezdaným soužitím a manželstvím. Pokud bychom rozdíly našli, znamenalo by to, že nesezdaná soužití představují z hlediska ekonomických vztahů odlišný typ svazku než manželství. Pokud ne, pak lze rozdíly v ekonomickém uspořádání přičíst rozdílným charakteristikám těch, kteří žijí v nesezdaných soužitích a manželství.

5. Metoda analýzy a použité proměnné

K analýze byla použita metoda logistické regrese. Protože hlavním cílem bylo zkoumat, zda se liší míra sdílení příjmů (finanční solidarita párů) podle rodinného stavu a nikoli rozložení moci/odpovědnosti týkající se hospodaření s příjmy mezi partnery a s ohledem na velikost vzorku, sloučila jsem stejně jako Heimdal a Houseknecht [2003] pro účely další analýzy odpovědi do dvou kategorií: hospodaří odděleně (kódovaná 0) a hospodaří společně (1). Mezi páry hospodařící odděleně byly zařazeny ty, kde si každý z partnerů ponechává své peníze anebo část peněz dávají dohromady a část si každý ponechává. Druhou skupinu tvořily páry, kde se všemi penězi hospodaří jeden z partnerů a druhému dává jeho/její díl, a ty, které dávají všechny peníze dohromady, a každý si z nich bere tolik, kolik potřebuje. Logistická regrese umožňuje posoudit, jak vybrané socioekonomické a demografické faktory ovlivňují šanci, že bude partnerský pár hospodařit společně. Šance je definovaná jako podíl pravděpodobnosti, že pár bude hospodařit společně, ku pravděpodobnosti, že bude hospodařit odděleně. Na rozdíl od Heimdal a Houseknecht [2003] však

do analýzy zahrnují i to, zda pár vychovává děti, zda má alespoň jeden z partnerů zkušenost s rozpadem předchozího soužití (nejen s rozvodem), a to, jak dlouho spolu partneři žijí. *Délka soužití* je spojitá proměnná a udává počet let od okamžiku, kdy spolu partneři začali žít ve společné v domácnosti. V případě lidí žijících v manželství zahrnuje i případné předmanželské společné soužití. Proměnná *zkušenost s rozpadem předchozího partnerského soužití* nabývá hodnot ano (1) a ne (0). Dále jsem sledovala, zda hospodaření s příjmy souvisí s *počtem dětí v rodině*. Rozlišila jsem tři situace: v domácnosti nejsou žádné děti do 17 let, pár vychovává jedno dítě do 17 let. Referenční kategorii tvořily páry, které mají dvě nebo více dětí. Rodiči dítěte (dětí) přitom nemusí být oba partneři, ale může se jednat o děti nevlastní.

Z informací o ekonomickém postavení obou partnerů byla zkonstruována proměnná *zaměstnanecký status partnerů*. Nabývá čtyř kategorií: pracuje pouze muž, pracuje pouze žena, žádný z partnerů nepracuje,⁴ oba partneři pracují (referenční kategorie). Na základě subjektivního posouzení výše příjmů obou partnerů⁵ byla vytvořena proměnná *srovnání příjmů partnerů* se třemi kategoriemi: žena má vyšší příjem, muž má vyšší příjem, oba mají zhruba stejný příjem (referenční kategorie).

Vzhledem k tomu, že hospodaření s příjmy souvisí i s celkovou ekonomickou situací domácnosti, je třeba kontrolovat celkovou úroveň výše příjmů domácnosti. Z důvodu velkého počtu chybějících odpovědí na otázku na celkový příjem domácnosti bylo jakožto nepřímá míra životní úrovně domácnosti použito *subjektivní zařazení do sociální třídy* (nižší, střední, s vyšší třídou jako referenční kategorií).⁶

Očekávání stability současného partnerského soužití může oslabovat nespokojenost s rodinným životem. *Spokojenost s rodinným životem* byla měřena na sedmi-bodové škále, kde 1 značila úplnou spokojenost a 7 úplnou nespokojenost.⁷ Vzhledem k tomu, že škála má sedm bodů, budu s ní pracovat jako se spojitou proměnnou. Poslední použitou proměnnou je proměnná rozlišující *formu partnerského soužití* (0 nesezdané soužití a 1 manželství).

Analýza probíhala ve třech krocích (viz tabulku 3). Nejdříve jsem sledovala to, jak výše uvedená sada proměnných ovlivňuje šanci párů hospodařit společně, a to

⁴ Do kategorie nepracující byli zahrnuti nezaměstnaní, studující, důchodci a ti, kteří jsou v domácnosti a na mateřské a rodičovské dovolené.

⁵ Respondentům byla položena následující otázka: „Když vezmete v úvahu všechny zdroje příjmu, které máte Vy a Váš partner/partnerka, kdo má větší příjem? Na výběr měli z následujících možností odpovědí: 1) partner/ka nemá žádný příjem; 2) mám mnohem vyšší příjem; 3) mám vyšší příjem; 4) máme stejný příjem; 5) partner/ka má vyšší příjem; 6) partner/ka má mnohem vyšší příjem; 7) nemám žádný příjem.“

⁶ Odpověď na otázku, jaký je průměrný celkový čistý měsíční příjem jejich domácnosti, nevedla téměř třetina respondentů, kteří žijí s partnerem či partnerkou (242 z 848). Sebezaražení do sociální třídy nevedlo jen 5 % respondentů žijících v partnerské domácnosti. Kontrolní analýzy nicméně ukázaly, že použití proměnné celkový příjem domácnosti namísto subjektivního zařazení do sociální třídy přináší obdobné výsledky.

⁷ Otázka zněla: „Když vezmete v úvahu všechny okolnosti, jak jste spokojen(a) se svým rodinným životem?“

Tabulka 3. Odhadnuté šance, že partneři budou hospodařit společně (logistická regrese)

	Model 1 Exp(B)	Model 2 Exp(B)	Model 3 Exp(B)
délka soužití	1,01	1,012	1,007
děti (ref. 2 děti a více)			
žádné dítě	0,18***	0,192***	0,211***
1 dítě	0,29**	0,312**	0,327**
předchozí partn. soužití (ref. nemá zkušenost)	0,53*	0,565*	0,635
srovnání příjmů (ref. žena má vyšší příjem)			
stejný příjem	0,88		
muž má vyšší příjem	0,94		
soc. postavení (ref. vyšší třída)			
nižší soc. třída	0,49	0,583	0,607
střední soc. třída	0,48	0,536	0,547
zaměstnanecký status (ref. oba pracují)			
pracuje jen muž	0,85	0,835	0,849
pracuje jen žena	0,89	0,801	0,839
oba nepracují	1,90*	1,994*	2,073*
spokojenost s rodinným životem		0,686***	0,680***
manželství (ref. nesezdané soužití)			1,607
konstanta	18,66***	41,479***	27,158***
Nagelkerkův R ²	0,114	0,140	0,143
-2 Log likelihood	612,41	607,01	605,43

Poznámka: N (M1) = 600, N (M2, M3) = 610. Závislá proměnná: společné hospodaření (1), oddělené hospodaření (0). Sig. Waldovy statistiky: *0,05 > p > 0,01; **0,01 > p > 0,001; ***p < 0,001, která testuje hypotézu, že $B_k = 0$. Celkový test všech modelů je sign. na 0,000. Hosmer-Lemeshowův test dobré shody s daty u všech modelů ukazuje, že nezamítáme nulovou hypotézu, že mezi pozorovanými a predikovanými hodnotami není rozdíl.
Zdroj: ISSP 2002.

bez ohledu na rodinný stav partnerů, resp. formu partnerského soužití (Model 1 a Model 2). V posledním kroku byl vytvořen model (Model 3), který zahrnoval proměnnou rozlišující nesezdané a manželské páry. Jeho účelem bylo testovat, zda mají i při kontrole sledovaných socioekonomických a demografických charakteristik nesezdané páry větší pravděpodobnost hospodařit odděleně než manželé a manželky.⁸

⁸ Pro posouzení souvislosti mezi hospodařením s příjmy a formou partnerského soužití by bylo možné použít i opačnou strategii a nejprve vytvořit model obsahující jen proměnnou

6. Výsledky analýzy

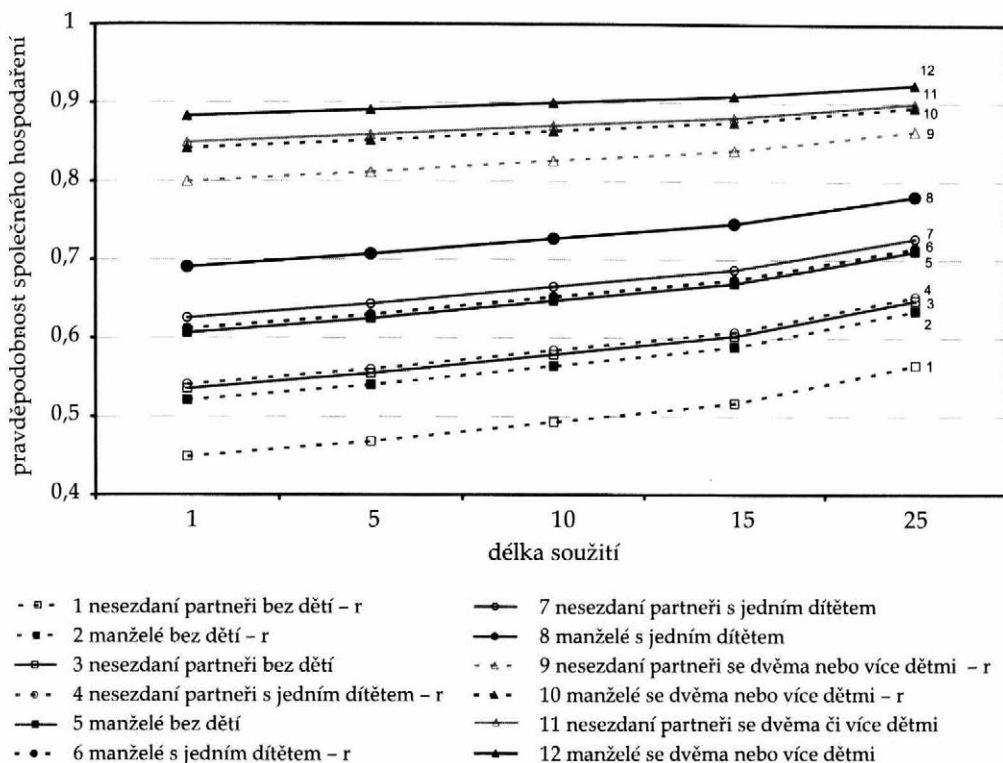
Model 1 potvrzuje, že přítomnost dětí v rodině zvyšuje šanci, že budou partneři hospodařit společně. Bezdětné páry mají ve srovnání s rodinami se dvěma nebo více dětmi nižší šanci hospodařit společně. Šance, že budou partneři, kteří mají alespoň dvě děti, hospodařit společně, je pětikrát vyšší než u bezdětných (1/Exp (B)) a trojnásobně vyšší než u těch, kteří vychovávají jen jedno dítě. Zkušenost s rozvodem či s rozpadem nesezdaného soužití snižuje šanci, že budou partneři hospodařit společně. Pokud respondent nemá zkušenost s předchozím partnerským soužitím, má téměř dvakrát větší šanci, že bude hospodařit společně, než ti, kteří žili dříve s jiným partnerem nebo partnerkou. Data ale obsahují informace pouze o jednom z partnerů. Je pravděpodobné, že by tento vliv byl ještě silnější, pokud bychom vzali v úvahu i to, zda druhý z partnerů dříve žil v manželství (či v nesezdaném soužití). Analýzy nepotvrdily to, že by partneři, kteří mají přibližně stejný příjem, častěji hospodařili odděleně. Výsledky neukazují, že by se lišilo hospodaření podle délky soužití, kontrolujeme-li další proměnné a zejména to, zda má pár děti. Větší šanci hospodařit společně mají ve srovnání s páry, kde jsou oba partneři ekonomicky aktivní, páry, kde oba partneři nepracují. Neprojevil se ani vliv sociálního postavení. I když koeficienty naznačují, že s vyšším sociálním postavením roste šance hospodařit společně, jejich vliv je slabý.

Výsledky analýzy potvrzují závěry Heimdal a Houseknecht [2003], které uvádějí, že ekonomické uspořádání partnerských dvojic ovlivňují více charakteristiky týkající se vztahu mezi partnery než ekonomické charakteristiky. Sdílení příjmů je spojeno s větší vzájemnou důvěrou mezi partnery, vyššími pocity závazku a větším očekáváním trvalosti svazku. Do dalšího modelu (Model 2) byla proto přidána proměnná měřící spokojenost s rodinným životem. Zjištění potvrzují, že spokojenost souvisí s vzorcem ekonomického uspořádání mezi partnery. Se zvyšující se nespokojeností s rodinným životem je spojena nižší šance společného hospodaření. Tento vztah může být pochopitelně oboustranný. Malá spokojenost může oslabovat ochotu ke společným investicím a zároveň nízké společné investice a nízká vzájemná podpora mohou posilovat nespokojenost s partnerským vztahem.

V posledním kroku (Model 3) byla do analýzy přidána proměnná identifikující sezdané a nesezdané páry. Vliv této proměnné se ukázal jako statisticky nevýznamný. Znamená to, že kontrolujeme-li přítomnost dětí v rodině, délku soužití partnerů, zaměstnanecký status a sociální postavení atd., hospodaření s příjmy sezdaných a nesezdaných párů se významně neliší. Rozdíly v hospodaření mezi sezdanými a nesezdanými páry (viz tabulku 1) lze vysvětlit rozdílnou strukturou nesezdaných a sezdaných párů. Mezi nesezdanými páry je více bezdětných párů než mezi manželskými dvojicemi. Přidáním rodinného stavu do modelu poklesl význam proměnné měřící

identifikující formu partnerského soužití a poté sledovat, zda se zahrnutím proměnných zachycujících odlišnou strukturu nesezdaných a sezdaných svazků původní souvislost odčerpává.

Graf 1. Pravděpodobnost společného hospodaření podle rodinného stavu, počtu dětí a předchozí zkušenosti s rozpadem partnerského svazku

Poznámka: Graf ukazuje pravděpodobnosti společného hospodaření odhadnuté logistickým modelem kontrolujícím délku a formu partnerského soužití, počet dětí a zkušenost s rozpadem předchozího partnerského soužití.

r – zkušenost s rozpadem předchozího partnerského soužití.

Zdroj: ISSP 2002.

zkušenost s rozpadem předchozího partnerského soužití. To je dáno tím, že významně vyšší podíl nesezdaně žijících má zkušenost s předchozím soužitím s jiným partnerem či partnerkou. Zatímco jen 2 % lidí, kteří žijí v manželství, uvedla, že dříve žila s jiným než současným partnerem v nesezdaném soužití, a 7 % z nich vstoupilo do manželství opakovaně. Z lidí žijících nesezdaně měl zkušenost s dřívějším manželstvím každý čtvrtý a se společným životem bez oddacího listu každý desátý.

Záměrem těchto analýz bylo posoudit vliv jednotlivých proměnných, nikoli nalézt model, který bude predikovat příslušnost do skupiny párů hospodařících zvlášť a párů, které dávají své příjmy dohromady. I když předkládané modely odpovídají datům, vysvětlují jen nízký podíl variability závislé proměnné a neumožňují spolehlivě klasifikovat respondenty do těchto dvou skupin.

Shrneme-li, největší šanci hospodařit odděleně mají bezdětné páry a páry, ve kterých má alespoň jeden z partnerů zkušenost s rozpadem předchozího korezidenčního vztahu. Oddělené hospodaření je spojeno s větším pocitem nespokojenosti s rodinným životem. Kontrolujeme-li tyto charakteristiky, rodinný stav již dále nepřispívá k dalšímu vysvětlení hospodaření s příjmy.

Pro větší přehlednost je možné odhadnuté šance převést na pravděpodobnosti. Jak ukazuje graf 1, nejmenší pravděpodobnost společného hospodaření mají nesezdané bezdětné páry, v nichž má alespoň jeden z partnerů zkušenost s rozpadem předchozího korezidenčního partnerského svazku. Naopak největší pravděpodobnost, že společně sdílí příjmy, mají manželské páry se dvěma a více dětmi. Z grafu je rovněž patrné, že vzorce ekonomických vztahů se liší více podle velikosti rodiny a předchozí partnerské zkušenosti než podle rodinného stavu. Páry, ve kterých má jeden z partnerů zkušenost s rozpadem předchozího partnerského soužití, s menší pravděpodobností hospodaří společně.

7. Závěr

Tento text se zaměřoval na otázku, zda se liší hospodaření s příjmy nesezdaných párů a párů, které uzavřely manželství. S použitím dat z ISSP z roku 1994 a 2002 jsem se snažila najít odpověď na otázku, jestli se v průběhu devadesátých let 20. století mění charakter nesezdaných soužití a zda se nesezdané páry, pokud jde o ekonomické uspořádání, přibližují manželským párům.

Od počátku devadesátých let 20. století jsme v České republice svědky výrazných změn rodinného chování. V průběhu devadesátých let dochází nejen k růstu oblíbenosti nesezdaných soužití, ale mění se i socioekonomická struktura nesezdaných párů. Tato skutečnost se odráží i ve zvýšení podílu nesezdaných svazků, kde partneři hospodaří společně. Přesto ale platí, že mezi nesezdanými páry je větší podíl těch, které mají oddělené účty, než mezi manželskými páry. Analýzy ukázaly, že pokud vezmeme v úvahu rozdílnou sociálně demografickou a sociálně ekonomickou strukturu, rozdíly v hospodaření s příjmy v závislosti na rodinném stavu se ztrácejí. Oddělené hospodaření s finančními prostředky je častější u bezdětných, lidí méně spokojených s rodinným životem a mezi těmi, kteří mají zkušenost s rozpadem předchozího partnerského svazku.

Z těchto závěrů však nelze vyvozovat, že by neexistovaly žádné rozdíly mezi manželstvím a nesezdaným soužitím. Při srovnání je navíc třeba vzít v úvahu, že charakter nesezdaných soužití je značně heterogenní [Smock 2000; Villeneuve-Gokalp 1990]. Z hlediska ekonomických vztahů a ochoty k společným investicím se mohou lišit předmanželská soužití od partnerů, kteří neplánují v budoucnu sňatek [Brown, Booth 1996]. To ale z dostupných dat nemůžeme rozlišit. Analýzy nicméně dokládají, že vzájemná ekonomická solidarita partnerů je vyšší, pokud pár spolu vychovává děti. Jinými slovy to znamená, že nesezdaná soužití s dětmi se z hlediska organizace příjmů přibližují manželským párům.

JANA CHALOUPKOVÁ absolvovala bakalářské studium humanitní vzdělanosti na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy v Praze (2002) a magisterské studium sociologie na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze (2005), kde v současné době pokračuje v doktorském studiu. Od roku 2002 je odbornou pracovnící v oddělení Hodnotové orientace ve společnosti Sociologického ústavu AV ČR. Zaměřuje se na sociologii rodiny, zejména na otázky dělby rolí v rodině, a na výzkum hodnot a postojů.

Literatura

- Baxter, Janeen. 2005. „To Marry or Not Marry. Marital Status and Household Division of Labour.“ *Journal of Family Issues* 26 (3): 300–321.
- Becker, Gary S. 1993. *A Treatise on the Family*. Cambridge, MA: Harvard University Press. 3. vyd. (1. vyd. 1981).
- Blackwell, Debra L., Daniel T. Lichter. 2004. „Homogamy Among Dating, Cohabiting and Married Couples.“ *The Sociological Quarterly* 45 (4): 719–737.
- Brines, Julie, Kars Joyner. 1999. „The Ties That Bind: Principles of Cohesion in Cohabitation and Marriage.“ *American Sociological Review* 64 (3): 333–355.
- Brown, Susan L., Alan Booth. 1996. „Cohabitation versus Marriage: A Comparison of Relational Quality.“ *Journal of Marriage and Family* 58 (3): 668–678.
- Bumpass, Larry Lee. 1990. „What’s Happening to the Family? Interactions Between Demographic and Institutional Change.“ *Demography* 27 (4): 483–498.
- Černá, Kateřina. 2005. „Pohled na kohabitaci a rodinu v České republice a Velké Británii z hlediska Evropské studie hodnot.“ *Demografie* 47 (2): 87–95.
- Český statistický úřad. 2001. „Faktická manželství v datech sčítání lidu.“ [online]. Praha: Český statistický úřad [cit. 21. 9. 2006]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/edicniplan.nsf/p/4125-04>>.
- Chaloupková, Jana, Petra Šalamounová. 2004. „Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě.“ *Sociologické studie* 04:07. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- Cherlin, Andrew J. 2004. „The Deinstitutionalization of American Marriage.“ *Journal of Marriage and Family* 66 (4): 848–861.
- Clarkberg, Marin, Ross M. Stolzenberg, Linda J. Waite. 1995. „Attitudes, Values, and Entrance into Cohabitation Versus Marital Unions.“ *Social Forces* 74 (2): 609–632.
- Fialová, Ludmila, Dana Hamplová, Milan Kučera, Simona Vymětalová. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Gupta, Sanjiv. 1999. „The Effects of Transitions in Marital Status on Men’s Performance of Housework.“ *Journal of Marriage and Family* 61 (3): 700–711.
- Hamplová, Dana. 2002. „Marriage and Cohabitation: Qualitative Differences in Partnership Arrangements.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 38 (6): 771–788.
- Hamplová, Dana. 2006. „Životní spokojenost, štěstí a rodinný stav v 21 evropských zemích.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 42 (1): 35–55.
- Heimdal, Kristen R., Sharon K. Houseknecht. 2003. „Cohabiting and Married Couple’s Income Organization: Approaches in Sweden and the United States.“ *Journal of Marriage and Family* 65 (3): 525–538.
- Kalmijn, Matthijs, Wim Bernasco. 2001. „Joint and Separated Lifestyles in Couple Relationships.“ *Journal of Marriage and Family* 63 (3): 639–654.
- Kenney, Catherine. 2004. „Cohabiting Couple, Filing Jointly? Resource Pooling and U.S. Poverty Policies.“ *Family Relations* 53 (2): 237–247.

- Kiernan, Kathleen L. 1996. „Partnership Behaviour in Europe: Recent Trends and Issues.“ Pp. 63–91 in David Coleman (ed.). *Europe's Population in the 1990s*. Oxford: Oxford University Press.
- Kiernan, Kathleen L. 2002. „Cohabitation in Western Europe: Trends, Issues, and Implications.“ Pp. 3–34 in A. Botth, A. C. Crouter (eds.). *Just Living Together: Implications of Cohabitation on Families, Children, and Social Policy*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Kiernan, Kathleen L. 2004. „Unmarried Cohabitation and Parenthood in Britain and Europe.“ *Journal of Law & Policy* 26 (1): 33–55.
- LeBourdais, Céline. 2003. „Cohabitation and Marriage in Western Countries.“ Příspěvek na 65. výročním zasedání NCFR. Vancouver, Canada 19.–22. 11. 2003.
- Lillard, Lee A., Michel J. Brien, Linda J. Waite. 1995. „Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Dissolution: A Matter of Self Selection?“ *Demography* 32 (3): 437–457.
- Mannig Wendy, Daniel Lichter. 1999. „Parental Cohabitation and Children's Economic Well-being.“ *Journal of Marriage and Family* 58: 998–1010.
- Manting, Dorien. 1996. „The Changing Meaning of Cohabitation and Marriage.“ *European Sociological Review* 12 (1): 53–65.
- Možný, Ivo, Ladislav Rabušic. 1992. „Unmarried Cohabitation in Czechoslovakia.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 28 (Spec. Issue): 107–117.
- Oropesa, Ralph. S., Nancy S. Landale, Tanya Kenkre. 2003. „Income Allocation in Marital and Cohabiting Unions: The Case of Mainland Puerto Ricans.“ *Journal of Marriage and Family* 65 (4): 910–926.
- Pahl, Jan. 1989. *Money and Marriage*. Basingstoke, Hampshire: MacMillan Education.
- Pahl, Jan. 1995. „His Money, Her Money: Recent Research on Financial Organisation in Marriage.“ *Journal of Economic Psychology* 16 (3): 361–376.
- Paloncyová, Jana. 2002. *Rodinné chování mladé generace. Závěrečná zpráva z Biografického výzkumu mladé generace 2002. Výzkumná zpráva*. Praha, Brno: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí (www.vupsv.cz).
- Parsons, Talcott, Robert Bales. 2002. *Family, Socialization and Interaction Process*. 5th Edition. London: Routledge and Kegan Paul.
- Popenoe, David. 1987. „Beyond the Nuclear Family: a Statistical Portrait of the Changing Family in Sweden.“ *Journal of Marriage and Family* 49 (1): 173–183.
- Rindfuss, Ronald R., Audrey VandenHeuvel. 1990. „Cohabitation: A Precursor to Marriage or an Alternative to Being Single?“ *Population and Development Review* 16 (4): 703–726.
- Shoen, Robert, Robin M. Weinick. 1993. „Partner Choice in Marriages and Cohabitations.“ *Journal of Marriage and Family* 55 (2): 408–414.
- Smock, Pamela J. 2000. „Cohabitation in the United States: An Appraisal of Research Themes, Findings, and Implications.“ *Annual Review of Sociology* 26: 1–20.
- South, Scott J., Glenna Spitze. 1994. „Housework in Marital and Nonmarital Households.“ *American Sociological Review* 59: 327–347.
- Thompson, Elizabeth, Ugo Colella. 1992. „Cohabitation and Marital Stability: Quality or Commitment?“ *Journal of Marriage and Family* 54 (2): 259–267.
- Treas, Judith. 1993. „Money in the Bank: Transaction Costs and the Economic Organization of Marriage.“ *American Sociological Review* 58 (5): 723–734.
- Villeneuve-Gokalp, Catherine. 1990. „Du mariage aux unions sans papiers: histoire récente des transformations conjugales.“ *Population* 45 (2): 265–297.